

Klippe, klipp, klippe

Kjønnsarbeidsdeling på frammarsj

Ingun Grimstad Klepp

SIFO

P.O.BOX 4682, Nydalen

N-0405 Oslo

E-post: ingun.g.klepp@sifo.no

Abstract:

It is a widespread conception that we are heading towards a society in which men and women share work and responsibilities more equally. Such notions of change that point in one direction, can obstruct seeing what is really happening. This article is based on questionnaire material. Studies were carried out to answer the question: Are there areas within household work where gender work sharing is increasing? The answer to this is yes. In this material, men have been more active in purchasing and manufacturing clothes and textiles, and in different kinds of household work in areas defined as "outside" in the period before 1950. The discourse in the article concerns why this can be difficult to see, and why the material offers a less comprehensive answer to the question than desirable.

Nøkkelord:
*Husarbeid,
arbeidsdeling,
forbruk,
tekstiler,
spørrelistematerialet*

I Norge er det stor enighet om at en endring mot et mer likestilt samfunn er ønskelig. I forskningen kan et slikt ønske om endringer være et problem, fordi det som *burde* ha skjedd, kan stå i veien for å se hva som har skjedd. Denne artikkelen skal handle om hvordan dette ønsket og forestillingen om endring kan være til hinder for å få frem materiale som viser noe annet.

Får man svar som man spør?

I 2001 laget jeg spørrelisten *Klesvask og skittentøy* (liste 190) i samarbeid med Norsk etnologisk granskning (NEG).¹ Materialet som kom inn var rikt, og veldig spennende å arbeide med, men det har også åpenbare svakheter, spesielt i forhold til menn og klesvask. Derfor leste jeg besvar-

elsene på NEG's egen liste *Menn og husarbeid* (liste 197, 2003) med stor interesse.

NEG's spørrelister er en form for inn-samling av materiale der informantene har stor grad av frihet i sine besvarelser. Likevel preges materialet av hvordan spørsmålene stilles og av hvordan temaer presenteres og avgrenses. *Menn og husarbeid* er fokusert på hva menn gjør, og har gjort, og inneholder en rekke stikkord organisert under overskriftene husstell, barnestell og matstell. NEG kommenterer selv listens utforming og svarene de fikk, i sin Julehilsen 2003. Der stiller de seg kritiske til eget arbeid, spesielt til den måten stikkordene fungerte på. Listen er skrevet ut fra en tanke om en endringsprosess der forståelsen av husarbeid holdes konstant, mens fordelingen av dette arbeidet mellom kjønnene skal bely-

ses gjennom fortellinger fra informantenes livsløp. Disse fortellingene er tenkt inn i en endringsprosess som omtales i innledning til listen: "Forskningslitteratur og statistikk viser at det i løpet av 1900-tallet har skjedd store forandringer når det gjelder menn og husarbeid". Disse endringene har også en klar retning. Dette sies ikke direkte, men formuleres i julehilsenen der det står at kvinnen "skal berette om en utvikling mot *menns* inntreden på denne arenaen (huset, hennes hjemmebane)" (Mostue 2003).

NEG er selvsagt ikke alene om å oppfatte menns økte delaktighet i husarbeid som en "stor forandring". Dette er det helt vanlig å hevde, både av leg og lærd. Antropolog Runar Døving har diskutert denne og liknende påstander, og plassert dem inn i en av de riktige store fortellingene. Han hevder at det hegemoniske, modernistiske paradigmet har *endring* som modus. Når empirien ikke viser endring, lanseres en ad hoc-hypotese, som Døving kaller *fortsatt-hypotesen*, som en måte å bortforklare dette funnet på (Døving 2003). Den viser til at selv om ikke endringen kan påvises empirisk, kommer den sikkert snart til å vise seg. I stedet for å stille spørsmål ved hovedhypotesen "vi går mot et likestilt samfunn, sier vi "kvinner gjør fortsatt mest husarbeid".

Leser man besvarelsene på *Menn og husarbeid* for å belyse "den store endringen" vil man selvsagt også kunne finne den. Jeg prøvde å lese med det motsatte spørsmål: Er det områder innenfor husarbeid hvor menns deltagelse har blitt mindre? Svaret er ja. Jeg skal vise hva jeg fant, men også diskutere hvorfor dette kan være vanskelig å få øye på. Både våre forestillinger om endring og de begrepene vi bruker, kan stenge for at alternative fortellinger kommer med i materiale og for at vi ser det som likevel måtte finnes der.

En overraskelse

Besvarelsene på listen *Menn og husarbeid* gir opplysninger om arbeidsdelingen i eget hjem og i barndomshjemmet. De aller fleste av fortellingene har få overraskelser. De følger et særdeles velkjent mønster, der mennene tok seg av vedhugging og fyring, mens kvinnene hadde ansvar for mat, klær og rengjøring. I forhold til barna var stell og omsorg kvinnedominert, mens fedrene var mer aktive med friluftsliv, lek og turer. En kvinne oppsummerer endringene slik:

I dag er alt annerledes. Mange menn vasker opp, pusser vinduer, støvsuger, vasker bad og do, og også sølv og kobbler. Barnestell og -pass er mange menn opptatt av, samt ungenes hobbyer og venner. Mange menn er også dyktige i matlagning. Jeg tror det er innkjøp av klær og valg av påkledding menn gjør mest sjelden, dette er konas finpuss. (NEG197k33)

Dette går igjen i flere oppsummeringer. "Det eneste som står på lista som min mann ikke var med på, var å velge og å kjøpe klær til ungene" (NEG197k37b). "Vi delte på bleieskift, bading, vasking, legging, mating. Klærne var det jeg som tok meg av" (NEG197k41d). De to siste sitatene omhandler ekteskap med barn på slutten av 1960- og 1970-tallet, mens de første bygger på observasjoner av menn i dag mer generelt. Det de forteller stemmer godt overens med nyere tidsbruksstudier, som viser at stell av klær er det mest kvinnedominerte innenfor husholdsarbeid, og med mine studier der menns manglende kunnskaper om klær og tekstiler brukes som argument for at menn ikke er egnet til å ta over klessvasken (Klepp 2003, SSB 2002).

I beskrivelser av tiden før annen verdenskrig og de første årene etter, er ikke

kleskjøp så entydig kvinne­dominert. ”Mannen i huset sørget for koks og ved, og var med ved kjøp av klær til barna” (NEG197k19b) forteller en husmor fra Oslo om sin mann, en ingeniør. ”Yttertøy og skotøy, der var min far den rådende” (NEG197k21), skriver en kvinne om sin far som var kontorsjef. En bonde ”var opp­­tatt av gode sko til seg og barna” (NEG 197k25). Denne deltagelsen fra fedrene gjaldt yttertøy og sko mer enn undertøy og klær, men også i forhold til vanlig tøy, var mange menn aktive.² Fortellingene om de aktive fedrene omfattet som her, innkjøp av tekstiler, men også tekstilproduksjon og vedlikehold. ”En vinter han (far) lå med isjas, da strik­ket han mønstrete fingervotter til mor” (NEG197k45b).

I beskrivelsene til de noe eldre informantene er heller ikke tekstilproduksjon så entydig feminint som i dag. En far ”var veldig flink til husarbeid, matlagning og var veldig flink til å brodere” (NEG 197k35). En annen forteller om en morfar (f. 1869) som ”hadde lært døtrene sine å strikke. Dette fordi mormor hadde hatt 10 barn og svært travelt, ”for strikka kunne ho” (NEG197k47a). En far kunne både strikke og hekle. ”Far hadde lært både strikke og hekle, så det var han som lærte meg å strikke” (NEG197k31). Vi ser her eksempler på at kunnskapen om strikking/hekling ble overført fra far til datter i hjemmet, og videre at dette ikke var hjem uten en mor. Vi får derimot ikke vite når, hvor og hvorfor mennene hadde lært broderi, strikking og hekling.

En mulig kilde til kunnskap har vært ulike håndverksyrker.

Far var skredder i militæret, og han var nøye på sømmene. Mor sydde kjoler til meg, men far sydde kåper et par ganger (...) det hendte også at han var med når

det skulle kjøpes klær, men jeg fikk jo sjelden nye klær. (NEG197k31)

En annen far var lærer, men ”Hans far var skreddermester, og eg hugsar far sat ved symaskinen og falda divanteppe” (NEG 197k37b). En annen skriver at ”Mamma sydde klær, men pappa trakterte symaskinen liksom godt. Han laget ransel til oss unger, og trekket til stolene han stoppet om, sydde han selv på maskin” (NEG197m38). Denne faren var snekker.

For meg var menns aktive deltagelse i tekstilproduksjon og innkjøp et overras­kende funn i materialet. Jeg vil komme tilbake til flere detaljer rundt dette, men vil først plassere temaet inn i en historisk og forskningshistorisk kontekst, samt diskutere noen begreper som kan ha bidratt til at dette kom som en overraskelse.

Tekstilproduksjon, kjønn og forbruk

Tekstiler har vært en av de tidlige luksusvarene, og vitnesbyrd om handel med klær er å finne i restene etter verdens første byer og handelssentra (Geijer 1980). En rekke tekstile teknikker inngikk i laugenes beskyttende håndverkskunnskap og var dermed forbeholdt menn (Geijer 1980). Detaljerte luksuslover begrenset både menns og kvinners tilgang til tekstiler, noe som vitner om den store betydningen tekstiler hadde for handel og nasjonaløkonomi (Grieg 1948). Spinning og veving ble tidlig mekanisert, og tekstilindustrien ble en viktig del av industrialiseringsprosessen. Den tidlige industrialiseringen av tekstilarbeidet i Norge var også et felt der menn dominerte (Grieg 1948). I dag er tekstilindustrien en internasjonal bransje med store etiske og miljømessige utfordringer, og en produksjon som er enorm sett i forhold til før- og tidligindustriell tid. Klær og tekstiler har

gått fra å være dyre luksusartikler og investeringsobjekter til å bli billige forbruksvarer. Dette gjelder ikke minst kvinneklær.

Frem til langt etter annen verdenskrig var tekstilproduksjonen i hjemmet omfattende. Selv om konfeksjonsindustrien var godt etablert, var det vanlig å sy barneklær selv, og å strikke det meste av familiens forbruk av strikkevarer (Avdem & Melby 1985). På 1950-tallet var spinning og bruk av hjemmevevde ull- og halvullstoffer fortsatt ikke uvanlig på bygdene (Thorsen 1993). Klær var relativt sett dyre og ment for å vare lenge. Lapping, stopping og andre tekstile vedlikeholdsteknikker var en vesentlig del av skolens opplæring i håndarbeid, en undervisning som bare ble gitt til piker (Klepp 2000). Folkeskolen og husmorskolen var viktige arenaer for den tekstile kunnskapsoverføringen, i tillegg til overføringen som foregikk i hjemmet mellom nære slektninger, eller i form av syklubber, studieringer ol.

I det som er skrevet om den private traderingen av kunnskap, har det så vidt jeg har sett bare vært snakk om at jenter har lært fra mødre, bestemødre eller andre kvinnelige slektninger. Så lenge håndarbeidsundervisningen i skolen hadde fokus på ferdigheter, var tekstil eksklusivt for jenter (Klepp 2000). Tekstilarbeidet omtales som husflid og ikke håndverk, men i enkelte bygder ble ulike former for tekstilproduksjon i hjemmet en viktig attåttnæring, med salg og forlagsvirksomhet. I slike bygder var det både i Norge og i Sverige vanlig at menn deltok i produksjonen.

Vestens manns- og kvinneklær skilte lag på slutten av 1700-tallet på den måten at mens mannsklærne ble nøkterne, mørke og uniformerte, fortsatte kvinnes drakt å være broket, både i form av mange ulike farger, materialer og teknikker og i form av å endres raskere med moten. Den borgerlige mannens drakt ble utformet i kontrast

til adelens mannsklær og til kvinneklær. I dag kjennetegnes mannens klær blant annet av at han ikke har de samme kravene om å vise individualitet, variasjon og egen kropp gjennom klærne som kvinnene har (Pettersen 2004a).

Siden slutten av 1700-tallet har forbruk i seg selv, og enda mer interessen for klær og dekorasjon, vært naturalisert som en del av kvinners natur og sett på som en felles kvinnelig svakhet (De Grazia & Furlough 2005).

En offentlig bekymring for hvordan kvinnene skulle takle overgangen til rollen som forbruker kom tidlig – og med stort trykk. Institusjoner som husmorskoler, Veiledningstjenesten i Husstell, Statens opplysningskontor i heimstell m.fl. ble opprettet for å gjøre kvinnen til en ansvarlig forbruker. Senere ble de ulike institusjonene omdøpt til mer kjønnsnøytrale termer med forbruk som førstestavelse. Men perspektivet lever fortsatt i beste velgående. Og stikkord som kjøpegalskap og shoppaholic forbindes ensidig med kvinner. Fremveksten av varehus forstås delvis som en ny arena der kvinner kunne opptre og møtes uten følge, og uten gatens fare for antastelse og dårlig rykte (Myrvang og Myklebust 2004). Men samtidig har de også blitt sett på som et sted der kvinner har blitt manipulert og lurt (Zukin & DiMaggio 1990).

Ser vi på forbruksmønstrene i dag, finner vi kjønnsforskjeller både i hva menn og kvinner eier, tjener og kjøper. Menn tjener og eier mer enn kvinner, og foreldre bruker mer penger på gutter enn på jenter i samme alder (Berg & Brusdal 2002). På den andre siden er det en noe større andel kvinner enn menn som bruker lang tid når de handler (Bjørkum 1996), og jenter og kvinner kjøper mer klær enn sine brødre, men guttene bruker mer penger på det

meste annet. Bildet av forbrukeren som kvinne blir delvis motsagt av statistikken, noe som også er bemerket av flere forskere. Forbruk er en aktivitet der både menn og kvinner deltar (Benson 1994, Miller 1998). Forskjellen mellom kjønnene er ikke først og fremst deltagelse i aktiviteten, men hvordan denne fortolkes.

Til tross for at menn har vært aktive i tekstilproduksjon er de påfallende fraværende i det som skrives om disse emnene. Tekstil omtales som kvinnelig, og kvinner og tekstilhistorie er tett forbundet. Kvinner bare *er* mer opptatt av klær, og liker og kan kunsten å lage eller kjøpe dem. Dette forstås som en evig sannhet og knyttes ikke til en spesifikk, historisk, kontekst. Hele det tekstile området, både produksjon og forbruk, blir oppfattet som kvinnelig. Tekstiler og kvinner er fargerike og myke, og det å være god til å produsere dem gjør en kvinne kvinnelig (Parker 1986).

Kjønn i forbruksforskningen

Thorstein Veblen var en av de første som diskuterte forbruk som en spesifikk, sosial praksis (Zukin & DiMaggio 1990). I motsetning til hos mange av etterfølgerne er kjønn en avgjørende faktor for oppbyggingen av hans teori. Han mente at opprinnelsen til både ekteskapet og eiendomsretten var menns rov av kvinner. ”Begge oppstår som en følge av de våpenføre menns ønske om å kunne demonstrere sin dyktighet ved å vise frem varige resultater av sine bragder” (Veblen 1976:51). Dette får også betydning for hans teori om forbruk.

Situasjonen er altså blitt den at hustruen, som i begynnelsen var mannens eiendom og slave både i realitet og teori – den som produserte varer som han forbrukte – i vår tid er blitt den sere-

monielle forbruker av varer som han produserer. Men hun er fremdeles hans eiendom i teorien, derom hersker ingen tvil; for vanemessig utøvelse av stedfortredende fritid og forbruk er kjenne-merket på den ufrige tjener. (Veblen 1976:87)

Kvinnens forbruk er altså et forbruk på vegne av mannen, og det er et stedfortredende forbruk. Dette er noe hun ikke gjør for egen forlystelses skyld, men for å tjene andre.

Det er Veblens negative syn på forbruk, og ikke hans klare kjønnsperspektiv, som har preget det meste av den senere forbruksforskningen. Dette har enkelte feministinspirerte historikere forsøkt å gjøre noe med ved å tilføre forbruksforskningen et klarere kjønnsperspektiv. Forbruk er avgjørende i omforming av kvinner fra en biologisk til en kulturell kategori. Forbruk er videre et avgjørende element i husholdets kjønnsarbeidsdeling. Og sist, men ikke minst er det en sterk sammenheng mellom kvinner og varer i vårt vareutvekslingssystem. Et forhold som ikke bare Veblen, men også Walter Benjamin har påpekt (De Grazia & Furlough 2005, Bolz & Witte 1984).

En som i dag trekker kjønn inn i forståelsen av forbruk, er Daniel Miller. Han argumenterer for at forbruket kan forstås som en kjærlighetshandling, der kvinner ofrer noe til en annen. Den hun ofrer til, og som gjennom det omskapes til en attråverdige annen, kan være en mann men Miller ser en endring der barnet overtar noe av mannens posisjon. Dermed hevder Miller at denne konstruksjonen av kvinnelighet blir i stand til å overleve patriarkatet (Miller 1998). Videre blir uroen som stadig er uttrykk for den amoralske, sykelige hedonistiske, kvinnelige ”shopperen”, for-

ståelig. Kvinnen skal gjennom økonomisk forvaltning av ressursene gi et selvut-slettende offer for sine kjære, skape den rette kvinnelighet og det trygge hjem. Fallhøyden er her selvsagt stor. Mannen derimot kan i motsetning til dette understreke sitt pragmatiske forhold til å handle. Gjennom det fremstår han som både mandig og rasjonell, i tillegg til at han bruker mindre tid og krefter.

Millers teori har klare likhetstrekk med Veblens. Også han ser kvinners innkjøp som noe som gjøres på vegne av en annen, eller stedfortredende, som Veblen uttrykte det. Millers teori er utviklet på grunnlag av feltarbeid i en handlegate og bygger først og fremst på observasjoner av innkjøp av mat og andre husholdningsartikler. For Veblen derimot var klesforbruket mer sentralt. I konkretiseringer av vesentlige begreper brukte han klær som eksempler. Innenfor klesforskningen har kjønn, som i forbruksforskningen, delvis vært en udiskutert premiss.

Til tross for disse viktige bidragene preges mye av forbruksforskningen fortsatt av et ureflektert forhold til kjønn der forbrukerens (hunn-) kjønn blir tatt for gitt (Slater 1997). Dette gjelder klær mer enn andre sider av forbruket. De sterke forbindelseslinjene det i dag er mellom kvinner og klær, og enda mer kleskjøp og kvinner, blir bare delvis trukket inn og forklart. Utvekslingen mellom kvinne- og kjønnsforskning og forbruk- og klesforskning kunne åpenbart ha vært større.

Mitt bidrag i denne sammenhengen er ikke å videreutvikle de teoretiske resonnementene. Jeg vil tvert imot gjennom et konkret empirisk eksempel, vise hvordan en manglende systematisk forståelse av kjønn preger ikke bare hvordan vi analyserer det vi finner, men også produksjonen av det materiale vi bygger forskningen på. Naturaliseringen av forbindelsen mellom

kvinner og forbruk ligger også i begreper vi bruker.

Ute og inne

Mange av NEG's informanter har vokst opp og bor på landet. Blant dem dominerer begrepene *inne* og *ute* forståelsen av kjønnsarbeidsdelingen. Hvilke oppgaver som hører hjemme i de to kategoriene er ikke entydig bestemt av om de faktisk foregikk innendørs eller utendørs. Fjøsstell, klesvask, vannhenting og arbeidet på setra er eksempler på arbeid som foregikk ute, men som blir beskrevet som "innarbeidet". Dermed blir det mulig å skrive "Far kunne også ta melkinga, ellers gjorde han vel ikke så mye av det som skulle gjøres i huset" (NEG197k45b). Melking omtales som en del av arbeidet inne, eller "i huset", ikke fordi kua var inne i et hus, men fordi melking var kvinnearbeid.

Kategoriseringen inne/ute kan oppfattes som en variant av den universelle sammenhengen mellom det kvinnelige og det huslige, og det mannlige og det offentlige (Rosaldo & Lamphere 1974). Men til tross for at begrepene brukes av flere forskere som har arbeidet med arbeidsdeling i jordbruksmiljøer, finner jeg ikke noen inngående diskusjon av dem. Etnolog Liv Emma Thorsen viser i sin undersøkelse av bondekvinners arbeid i perioden 1920 til 1985 hvordan arbeidet *ute* ble overtatt av menn i forbindelse med rasjonalisering og mekanisering. "Dørstokken er den siste, faste grensen mellom manns- og kvinnearbeid" (Thorsen 1993:98). Dette gjelder særlig for perioden etter 1960. Det betyr ikke at bondekvinne ikke lenger arbeider utendørs, men at de ikke lenger hadde et selvstendig ansvar for dette arbeidet. Dette uttrykkes gjennom at de "er med" ute. Tidligere var arbeidsdelingen ute/inne mindre entydig.

Thorsen beskriver en bygd med gode forutsetninger for jordbruk. Langs kysten og i mer marginale jordbruksområder har det norske landbruket vært mer kvinne-dominert. Menn har arbeidet med fiske, sjøfart og skogsarbeid. Kvinnene har hatt fullt ansvar på gården, inne så vel som ute, bare med hjelp i onnene. Spesialiseringen og avviklingen av mangesystemet ville derfor i enda høyere grad føre til at dørstokken ble en grense mellom kvinners og menns arbeid i disse områdene. Berggreen beskriver dette som en "maskulinisering av jordbruket" (Berggreen 1989). Samtidig endres også innarbeidet. Kravene til renhold, hjemmehygge og barneomsorg økte, mens den delen av innarbeidet som var nærmere knyttet til gårdens produksjon, med foredling av råvarer til ferdigvarer, ble mindre. Dette var også en spesialisering der tekstilindustrien og slakteriene overtok deler av kvinners arbeid, mens hun på sin side ble en profesjonell husmor.

En endring mot en klarere kjønnsarbeidsdeling knyttet til begrepene *inne/ute* avspeiles ikke i NEG-materialet. Snarere fremstår *ute/inne*-arbeidsdelingen som evig og naturlig. Det som derimot kommer klart frem, er at mennenes arbeid *ute* omfattet arbeid hvor de var borte fra hjemmet i lange perioder av gangen; skogsarbeid, fiske, sjøfart, jakt og fangst.

I det empiriske materialet brukes begrepene *inne/ute* som om de skulle være klare, nøytrale og gjensidig utelukkende kategorier. Men dikotomien dekker delvis innendørs i motsetning til utendørs og delvis hjemme i motsetning til borte. Thorsens analyser indikerer en endring der skillet har blitt mer absolutt og ikke minst at innendørs kontra utendørs har blitt viktigere mot vår egen tid. Men mer sentralt er at begrepene, så tilsynelatende nøytrale og uskyl-

dige de enn virker, trekker forbindelseslinjer mellom kvinnearbeid, arbeid innendørs og hjemme, kontra mannsarbeid, arbeid utendørs og borte. Dermed bidrar de til å usynliggjøre det som ikke passer inn, så som menns arbeid innendørs når de er *borte*.

Menns husarbeid borte fra hjemmet

I koier og fangstboder, på fiskevær og i byssa var mennene i og for seg under tak, men like fullt *ute* ifølge deres egen begrepsbruk. Dette var arenaer der kvinner hørte til unntakene, men maten måtte tilberedes, og renhold, vedlikehold og reparasjoner av tekstiler likevel finne sted. Det samme gjelder militærvesenet, som også har vært en viktig mannsarbeidsplass.

Det finnes lite forskning om husarbeid i disse miljøene. Mye er skrevet om skogsarbeid, og i denne litteraturen finnes ofte en opprømsing av matretter og en beskrivelse av skogshusværene som legger vekt på det primitive og spartanske (Fossum 1975, Halberg 1993). Det finnes også beskrivelser av overgangen fra at menn gjorde husarbeidet selv, til at det ble overtatt av kvinnelige kokker (Krogstad 2003). Langt færre har diskutert matlagning og annet husarbeid i forhold til kjønn. Unntak jeg kjenner til, er en artikkel om fiske og sjøfart og en bok om skogsarbeid (Fjellheim 1988, Johansson 1994). Fraværet av diskusjoner rundt menn og husarbeid er påfallende i litteraturen om skogsarbeid. Nettopp fordi det står såpass mye om emner som mat, varme og soveplasser. Dette blir særlig påfallende i boken "Skogskokkene" (Krogstad 2003) som handler om overgangen fra at skogsarbeiderne selv stelte, til at kvinnelige kokker tok seg av husarbeidet i skogshusværene. Denne endringen blir beskrevet som en forbedring av renslighet, kosthold

og moral, i tillegg til å gjøre skogshusværene mer ”hjemmekoselige”. Det finnes ingen diskusjon om hvorvidt mennene bare så for-deler i å overlate stellet til kvinner. Tvert imot blir et positivt utsagn om livet i skogstuenene før, kommentert med idyllisering og myten om de gode, gamle dager (Krogstad 2003:79). Bokens mannlige forfatter synes å godta at en overgang til kvinners standarder i husarbeid var en ren forbedring og ikke samtidig også en endring som fratok mennene makt og arbeid.

Tekstilarbeidet er så vidt jeg vet ikke behandlet utførlig. I bøkene om skogsarbeid står det litt om hvordan mennene fikk tørket tøy og hestedekken. Skogsarbeideren hadde knapt nok sengetøy, og mange hadde heller ikke skift. De gikk da med de samme klærne døgnet rundt og uken igjennom (Johansson 1994). I fiske, skipsfart, ishavsfangst og ikke minst militæret, har klesvask vært viktigere. I en fransk undersøkelse av kjønn og klesvask gjøres det et poeng av at i militæret, et svært mannsdominert miljø, har det utviklet seg en ekstremt høy standard innenfor vedlikehold av sko og tekstiler. Disse standardene har vært vesentlige i forhold til hierarki og disiplinering. Det er også påfallende at denne kunnskapen ikke overføres til den hjemmelige arena (Kaufmann 1998). I alle miljøene, og da spesielt de som medførte tungt arbeid ute i et hardt klima, var tekstilene og vedlikeholdet av dem livsviktig.

NEGs spørreliste *Menn og husarbeid* har ingen spørsmål om menns husarbeid i mannsdominerte miljøer. Det samme gjelder *Klesvask og skittentøy* jeg selv utformet. På samme måte som kategoriene inne/ute, og lett/tungt arbeid, forstått som en kjønnsarbeidsdeling, preger hva vi forstår som inne og ute, eller lett og tungt, binder også uttrykket husarbeid oss fast i noen forestillinger om av hvem og hvor

disse aktivitetene utføres. Derfor fikk jeg besvarelser som ”Jeg er absolutt ikke rette personen til å uttale meg om dette emne, idet jeg har hatt og har lite å gjøre med klesvask. – Bortsett fra i perioder i militærtjeneste, skole mv” (NEG190m26b). I stedet for beskrivelser av klesvasken, gir besvarelsen tilbakemelding på en ureflektert avgrensning i min utforming av spørsmålene. Det hadde vært en stor fordel for meg om jeg hadde fått flere opplysninger om klesvask i mannsmiljøer. Informanten var den rette, men mine spørsmål dårlige. Det samme gjelder listen *Menn og husarbeid*. Husarbeid forstås som noe i hjemmet med unntak av ”turer, kjøring og henting” under barnestell og ”å handle mat” under matstell. Vi aner dermed konturene, ikke av et hvilket som helst husarbeid, men av husarbeidet slik det var i husmorland. Til tross for at vi vet at hun hører hjemme i noen knappe tiår i vår historie, preger hun likevel forståelsen, og her innsamling av materiale – som jo nettopp var tenkt å belyse hennes dødelighet.

Til tross for disse begrensningene gir besvarelsene noen spredte glimt av klesvask og annet tekstilarbeid i mannsmiljøer. Det finnes for eksempel en fortelling om reparasjon av en vaskemaskin på et fiskebruk i Lofoten ved hjelp av en påhengsmotor (NEG 190m42). Dette forteller både at menn vasket klær mens de lå på fiske, og at metodene avvek fra hvordan ”mor” ville ha gjort det. Jeg vet lite om selve utførelsen av arbeidet og om den skilte seg fra hvordan kvinner ville håndtere det. Vi vet også lite om de mange, ulike mannsmiljøene og forskjellen dem imellom.

I analyser av matlagning i mannsmiljøer gjøres det et poeng av at mennene underkommuniserer kunnskap eller begrenser matlagningen for å unngå en kvinnelig posisjon

(Fjellheim 1988, Johansson 1994). Men også motsatt, at menns kunnskap om bl.a. matlaging under slike ekstreme forhold med provisoriske løsninger, ble høyt respektert av andre menn (Pettersen 2004b). Undersøkelser i dag viser at barneomsorg er forenelig med en mannlig identitet, i kontrast til andre deler av husarbeidet (Brandth & Kvande 2003). Trille barnevogn og skifte bleier var selve ur-eksemplene på hva et skikkelig mannfolk ikke gjorde noen tiår eller mer tilbake (Danielsen 2002). Men vi vet lite om hvorfor menns deltagelse i akkurat barneomsorg har skiftet betydning.

I NEG-materialet finner jeg omtale av menn som utførte husarbeid i mannsmiljøer uten at dette beskrives med noen form for nedvurdering:

Jeg har bodd en del i skogskoier under arbeid i skogen og jeg fikk mye ros for at jeg var flink til å lage mat, så alle i koia var med og spiste. Jeg kokte grøt, stekte pannekaker og vafler, kokte søt-suppe og sviskegrøt. Vi tok av og til noen fisker, og dem var det jeg som tilberedte. (NEG197m16a)

Selv legger han vekt på at han fikk god bruk for den kunnskapen om husarbeid gjennom hele livet, og sier ingenting om at hans kunnskap ble sett ned på. Slik sett kan det se ut til at hans fortelling passer dårlig med de nevnte analysene. Men han fremstiller seg også som spesiell blant mennene, det var han som tilberedte fisken. Er det noe han ikke forteller om de andre mennenes reaksjoner på ham som kokk?

De positive beskrivelsene gjelder også arbeid med tekstiler.

Til vanleg hadde ikkje mennene noko med klævask, stryking og pressing av klær, eller vøling, stopping og lignende.

Men korkje Far eller Bestefar var vanhjelpe om ein knapp datt av buksa eller trøya. Dei kunne hantera nål og tråd. Bestefar var sikkert flink med ymse husarbeid. Han hadde i mange år sigla på kysten, som jakteskippar og måtte ha sut for alt dei trong, både mat og klær, og alt utstyr. (NEG197m20a)

Det å holde tekstiler i orden var et av mange ansvarsområder som til syvende og sist hadde med sikkerhet og et minimum av komfort å gjøre. I tillegg er selvsagt seil et tekstilt materiale, noe som uten tvil må ha bidratt til å øke tekstilkunnskapens prestisje. I sitatet blir sjømennenes kunnskap omtalt med respekt. De ”kunne hantera”, og måtte ”ha sut” for alt. Sett i forhold til den nedvurderingen av matlaging som Fjellheim beskriver, er det nærliggende å spørre; var det forskjell på forståelsen av kjønn i forhold til arbeid med mat og tekstiler på sjøen? Eller, er respekten her mer uttrykk for en retrospektiv forståelse og ikke slik dette ble forstått i samtiden? Igjen en rekke spørsmål jeg ikke har materiale til å besvare.

Et viktig spørsmål i forhold til mennenes husarbeid ute er om de praktiserte det de kunne også når de var hjemme. Besvarelsene om dette spriker. ”Faren til en av mine venner var sjømann, og når han var hjemme husker jeg han deltok i husarbeid” (NEG 197m22), forteller en av NEG’s informanter. Brit Berggreen siterer en kvinne som ”misunte dem som hadde sjøfolk, de var så flinke til å vaske rundt” (Berggreen 1989:122). Men det er også eksempler på det motsatte der oppgaver som mennene med den største selvfølgelighet gjorde andre steder var like utenkelig så snart de kom hjem. Men selv da ville mennene ha kunnskapen om arbeidet, og dersom situasjonen krevde det, kunne de bidra:

Jeg hadde mer enn ti år bak meg i matstell og vask til sjøs. Knep det var det naturlig at jeg trådte til. Jeg skal ikke skryte av meg sjøl, men da min kone var en del syk ble det til at jeg overtok noe av husstellet i perioder. – Hun er vel heldig som har en mann som kan stelle huset, het det da. Men fortsatt var fordelingen skjev. (NEG197m19)

En annen mistet sin ektefelle tidlig. ”Heldigvis hadde jeg en overvintring på Grønland bak meg hvor jeg måtte lære både baking, matlaging og vanlig husarbeid, noe jeg hadde gleden av helt siden jeg fikk eget hjem” (NEG197m28). *Heldigvis*, er et viktig ord her. I begge fortellingene er mennene glade for at de kunne, når de måtte. Deres fortellinger står i kontrast til andre fortellinger om hvordan det kan gå når menn som ikke har denne kunnskapen blir alene.

I klar kontrast til både disse suksesshistoriene og til tragediene de implisitt refererer til, står *Mannen som skulle stelle hjemme*. Ikke bare er dette et kjent norsk eventyr, men også en humoristisk genre der menns manglende kunnskaper i husarbeid er det som skal fremkalle latter. Denne typen humor finnes også om husarbeid i mannsdominerte miljøer:

Like etter siste verdenskrig seilte jeg et par år som telegrafist i utenriksfart. Etter en tid ble det en merkelig lukt i lugaren min. Litt ”etterforskning” førte til at kilden ble funnet, nemlig den skuffen hvor jeg etter hvert hadde lagt brukte strømper og noe undertøy. Min erfaring på klesvask var (på) det tidspunkt lik null, men jeg ville gjøre et forsøk. Jeg snakket med stuerten om bord og fikk lov til å bruke byssa som vaske-rom. Sokker og undertøy ble lagt i en

stor kjele med vann i, vaskepulver helt over og det hele satt over kokeplaten. Vi hadde et bridgelag i offisersmessa den kvelden, og jeg gikk dit og regnet med at en times ”vask” måtte være nok. Det viste seg å være mer enn nok, det meste av vannet var kokt bort, sokker og undertøy var blitt en eneste stor masse med samme farge. Etterpå lærte stuerten meg å vaske klær. (NEG190m28a)

Her en annen variant over samme lest:

Da min sønn nr. 2 skulle reise til sjøs, var jeg innom rommet hans før jeg gikk på arbeid. Jeg sa han måtte koke kokkebuksa godt og vaske genseren forsiktig i lunket vann. Jeg syntes nok genseren så litt merkelig ut da jeg så den på snora. Jo da, han hadde kokt genseren godt og vasket kokkebuksa forsiktig. (NEG 190k17)

Det er mulig historiene er fortalt slik for å unngå den faren en godt utført klesvask kunne være. I valget mellom å bli ledd av fordi han måtte vaske klær eller å bli ledd av fordi han var så dårlig til å vaske, kan det siste bli sett på som det minste ondet. I så fall vil genren ”mannen som skulle stelle hjemme” være en strategi for å gjøre husarbeidet akseptabelt.

Som eksemplene over viser, har likevel ikke alt klesstell i mannmiljøer vært gjenstand for latterliggjøring. I militæret har de briljert i rette presser og flekkfrie skjorter, sjømenn har imponert med tråd og knuter, men også med nålen. I mange situasjoner vil det være viktigere å gjøre en god jobb, enn å skape gode historier.

Menn som innkjøpere av klær og stoffer
”Far var og ofte den som kjøpte ty til klede. Det var råd å få fatt i stoff, men ikkje så

mykje ferdige klede” (NEG190k42). Fortellinger som denne om menn som var aktive i innkjøp av tekstiler, står i klar kontrast både til fortellingene om dagens fedre som holder seg langt unna alt som har med forvaltningen av klærne, men også til den generelle oppfatningen av klesforbruk som spesielt kvinnelig.

En mulig forklaring på at de eldre fedrene kjøpte klær og sko kan være at innkjøp generelt var dominert av menn. Det finnes det mange eksempler på i materialet. ”Far handla inn alt til huset” (NEG197k37b). En annen far sto for innkjøp av sko, og ”mannfolkene handlet mat. Det var jo de som tjente penger” (NEG197k30d). Her ser vi at tilgangen på, og kontroll over penger, trekkes frem som forklaring på at handling var mannsdominert. ”Kjøp av klær var han alltid sterkt inne i bildet. Han var mest økonomisk, og ikke mye opptatt av å følge moten for oss barn” (NEG197m22). Kleskjøp var sjeldent, og – sett i forhold til i dag – en stor investering. ”Far hadde omsut for oss, og han støtta Mor så langt han kunne. Han ville me skulle ha rikelig med gode både klær og sko, og kjøpte inn mykje av dette” (NEG197m20a). Klær og sko var store kapitalutlegg, og fedrene var de som hadde penger og ble tillagt evnen til å forvalte dem riktig. Slik synes det å ha vært til og med 1950-tallet: ”Sånn rett etter krigen måtte man handle på merker, butikkene bugnet ikke av klær og utstyr som nå, økonomien var heller dårlig... så de få gangene vi fikk noe nytt, hendte det at pappa var med” (NEG197k47a).

Menn handlet klær på reiser: ”En gang, da han var borte på arbeid, kom det pakke fra ham. Der var en ny bukse til min bror” (NEG197k41b). En annen far var ”særdels flink og omtensksom når det gjaldt å anskaffe klær og husgeråd av spesiell god kvalitet når han var ute på en av sine mange reiser” (NEG197k17b).

Tilgangen på transportmidler blir brukt som forklaring på at mennene var de som handlet.

Stedets eneste butikk, som var et samvirkelag, lå et godt stykke unna. Så når pappa var heime, var det gjerne han som handlet. Han var sterk, kunne bære tunge bærer. Etter at det var bygget vei, og han hadde fått seg sykkel, kunne han sykle når vær og føre høvde for det. (NEG197k41b)

Innkjøp blir forstått som en aktivitet ”ute”:

Om han ikkje gjorde så mykje inne, så var det han som reiste og handla inn det som trongst utan om det vi avla og hadde på garden. Det var vanleg at konene skrev handlelappane og at mennene reiste og handla. (NEG197k42)

Handlelappen fungerer som en måte å formidle mellom de to sfærene. Det som ble kjøpt, skulle jo helst være det som manglet. De to sitatene viser innkjøp som et mannsarbeid. Det er *tungt* i motsetning til *lett*, og *ute* i motsetning til *inne*. I tillegg er det knyttet til transport og penger.

Menns bevegelsesfrihet og ikke minst tilgang på fremkomstmidler har vært langt større enn kvinners helt opp i moderne tid. Ser vi på tidligere mannsdominerte handlinger som krig og plyndring, handel, sjøfart, fiske, skogsarbeid og anleggsarbeid har det ikke bare ført menn ut, men også langt bort. Tilbake fra tokt og reiser hadde menn med seg varer, blant annet klær. Da landhandelene dukket opp mot slutten av 1800-tallet var kundene menn (Brenna 2004). At innkjøp blir beskrevet som mannsarbeid og som en del av arbeidet ”ute” i NEG-besvarelser om mellomkrigstiden, burde dermed ikke være noen overraskelse.

Fortellingene om fedrene og innkjøp legger ofte vekt på at dette var noe mennene behersket og var flinke til. De faller ikke inn under genren *mannen som skulle stelle hjemme*. Fedrene har lite til felles med Gudbrann i Lia som kommer hjem uten både varer og penger etter turen til byen. Tvert imot var det faren kom hjem med klær av ”spesielt god kvalitet” (NEG197k17b) og ble ”møtt med takksemnd og glede” (NEG 197k42). Dette kunne delvis skyldes at menn med mer penger kunne være rausere enn det en mor hadde anledning til: ”Jeg huser spesielt at far var med og kjøpte sko, og jeg fikk penere og dyrere sko enn mor ville kjøpt” (NEG197k31). Dette kan forstås i forhold til 1950-tallets diskusjon om kostpenger, og hvor mye av mannens inntekt som skulle disponeres av kvinnen (Danielsen 2002). Men det er også tydelig at fedrenes kunnskaper om stoffer, kvaliteter og ikke minst sko, blir beskrevet som gode. Det er mulig at beskrivelsen inneholder en implisitt sammenligning av dagens forventninger til menn, og at det de forteller er at mennene var flinkere, eller hadde mer kvalitetssans, enn det de ville forventet av menn i dag.

I NEG-materialet forsvinner fortellingene om mennenes aktive deltagelse ved kjøp av klær rundt 1960-tallet. Denne endringen kommenteres ikke av kvinnene. En som selv hadde en aktiv far skriver om sitt eget ekteskap: ”Hvilke klær som skulle på til enhver tid var så absolutt mitt område. Jeg måtte jo se til at besteklærne ikke ble brukt til daglig. At han skulle kjøpe klær til barna var verken nevnt eller tenkt” (NEG197k17b). Hvorfor det ikke var ”tenkt”, når hun har gode minner fra egen fars bidrag, kommenterer hun ikke.

Denne kvinnen, en lærer, skriver ikke bare om kleskjøp, men også om forvaltningen av klærne, hva som skal brukes til hva, og når. Dette arbeidsområdet har vært

i kraftig vekst i etterkrigstiden både som en følge av den enorme veksten i antall klær den enkelte eier, men også fordi klesnormene har blitt mindre entydige (Banerjee & Miller 2003, Klepp 2001, Sandvik 1998). Etter hvert som velstanden vokser, og klær blir relativt rimeligere, blir valg av klær, og sammensetningen av dem, mer tidkrevende. Ingen skriver om menn som deltar i forvaltningen av barnas tøy. Men det finnes menn som ”holder orden på eget tøy” (NEG197k30). I dette tilfellet omfatter det ikke å vaske og stryke tøyet, men å velge og legge det på plass. Mange menn holder ikke orden, men overlater også forvaltningen av eget tøy til sine koner.

Jeg har mang en gang beundret min kone for den strukturen hun oppviser når det gjelder klesstellet. Allerede kvelden før barna skal på skolen, og hun selv skal på jobb, er klærne lagt fram, ferdig strøkne – også mine. (NEG 197m56)

Arbeidsdelingen mellom disse høyt akademisk utdannede ektefellene er ikke spesielt uvanlig. Hun har ansvar for mat, klær og økonomi. Hans bidrag er større innenfor renhold, og ikke minst i forhold til barnas aktiviteter. Hans klær er helt og holdent innenfor hennes arbeidsområde.

Med tanke på kvinners begrensede reisevirksomhet og tilgang til penger er det åpenbart at innkjøp, også av tekstiler, i århundrer har vært dominert av menn. NEG-materialet gir noen glimt inn i en overgang fra kleskjøp som en aktivitet der begge kjønn deltok, til at det er blitt ensidig kvinnedominert. Materialet viser, så vidt jeg er i stand til å se, ingenting om hvorfor forbindelseslinjene mellom kvinner og klær, og kvinner og kleskjøp har vært på frammarsj etter krigen. En av grunnene til

dette synes å være at denne endringen ikke passer inn i, og følgelig ikke har vært, en slik historie som skal fortelles.

Når små og store fortellinger ikke passer sammen

Listen *Menn og husarbeid* ba om fortellinger knyttet til den store fortellingen, endringen mot et mer likestilt samfunn, med utgangspunkt i en forståelse av husarbeid som nært knyttet til husmorens arbeid. Informantene ble også bedt om å bruke sine egne erfaringer og erindringer. Hva gjør de når deres egne fortellinger ikke passer inn?

En mulighet er at de velger å ikke skrive om forhold det ikke spørres etter. Dette kan vi ikke lese ut av materialet. En annen mulighet er å gi uttrykk for misnøye med spørsmål eller stikkord. De kan hevde at andre emner eller stikkord vil være like relevante. ”Selv om det ikke er nevnt i oppramsing under husstell, vil jeg gjerne nevne at far var meget flink til å holde fortau og gårdsplass snøfri om vinteren og pen om sommeren” (NEG197m32). Her er eksempel på et arbeid hjemme, men utendørs, tidligere har vi sett at mye av arbeidet innendørs, men borte, har blitt utelatt.

Spørrelistematerialets styrke viser seg her gjennom friheten informantene har til å svare på noe annet enn det det spørres etter. De kan insistere på andre kategoriseringer og sammenhenger enn listen legger opp til. Vi skal nå se på hvordan informantene håndterer diskrepansen mellom egne erfaringer og den historien de er med på å fortelle. Det gjør de ved hjelp av fortsatt-hypotesen: *ennå ikke*, ved å tolke erfaringen som ”spesiell”, eller ved å unnlate å kommentere forbindelsen mellom det lille og det store.

NEGs informanter kan relatere sine egne erfaringer til en tenkt endringsprosess,

også der det ikke finnes noe samsvar. ”Jeg bor nå i et lite bygdesamfunn hvor tiden på en del måter har stått noe stille. Mange av mennene her i bygda er vel heller passive i alt som heter husarbeid” (NEG197m28), forteller en mann, mens en kvinne skriver at hun bor i en tradisjonsrik bygd ”hvor de færreste menn gjør husarbeid” (NEG197k48). Diskrepansen mellom det den store fortellingen forteller (menn har blitt mer aktive i huset), og det de observerer, blir forklart gjennom en ad hoc-hypotese om tiden som har stått stille og at endringen derfor *ennå ikke* er kommet. Jeg er ikke overbevist om at det bare er i små tradisjonsrike bygdesamfunn at denne karakteristikken passer. Kanskje er det heller slik at dette er steder en slik verbalisering av manglende endring er mulig.

En annen måte å behandle erfaringer som ikke stemmer, er å tolke erfaringen som privat og personlig. ”Jeg tror nok far kunne mer ”kvinnfolkarbeid” enn mange andre menn på den tida” (NEG197k31), er et eksempel på dette. Vi har tidligere sett hvordan fedrenes kunnskaper i tekstilinnkjøp ble tolket som spesielle for nettopp dem, som personlige egenskaper. Fedrene beskrives med uttrykk som ”særdeles flink og omtenkstom” (NEG197k17b). Det beskrives som en personlig egenskap ved dem at ”han hadde god farge- og kvalitetsans” (NEG197k42). Fedrene tolkes som spesielle, som unntak fra reglen. Dermed brukes ikke erfaringene til å diskutere om regelen virkelig var en regel.

Ofte blir det manglende sammenfallet ikke kommentert og trekkes dermed ikke inn i noen generell vurdering. ”Hans far hadde hatt 9 barn, men kunne ikkje skifta bleier. Det kunne far” (NEG190k42). Mer får vi ikke vite om det. Fortellinger om fedre som ikke skiftet bleier, utdypes som oftest med hvor utenkelig og umandig

dette ville ha vært. De passer inn i fortellingen, og plasseres derfor inn i den. Også denne kvinnen fletter inn referanser til den store fortellingen i sin besvarelse. "Far var altså lite med inne, men arbeidsfordelinga var slik på gardane" (NEG197k42) skriver hun. Her forklares farens praksis med det vanlige, og denne praksisen blir samtidig et eksempel på det vanlige. Andre steder skriver hun om at faren også gjorde innkjøp og arbeid inne. Han "handlet inn det som trongst", også stoffer, han kunne lage middag "om det kneip", og han kunne "godt vaska skitne ungar". "Etterpå tok han kammen og greide meg. Det var vist et tålmodighetsarbeid slik han hadde floka det til" (NEG197k42). Det gjennomgående ved disse fortellingene er at de ikke relateres til den store fortellingen eksplisitt. De fremstår som unntak ved at dette var noe han kunne, men ikke vanligvis gjorde (middag og trolig bleieskift) og som han ikke var spesielt flink til (hårvask på barn). Ofte eller ikke ofte, det er klart at han deltok i arbeid som ofte fremstilles som totalt kvinnedominerert på 1940- og 1950-tallet.

Dette reiser spørsmålet om hva vi egentlig vet om hva som har vært vanlig. Det er god grunn til å tro at det som ikke ble oppfattet som mannsarbeid, ble skjult for omverden når menn likevel gjorde det. En mor forteller om sønnen at han tidlig lærte å delta i deler av arbeidet med klesvask, "men mamma måtte henge det opp. (I hvert fall hvis det skulle ut på snora)" (NEG19747a). Trolig har menn og gutter gjort mer enn det som til en hver tid er blitt oppfattet som "vanlig" så lenge det har vært gode grunner til å skjule det. I et materiale som ser tilbake på 1950-tallet, kommer det frem store variasjoner, og mange flere husarbeidende fedre, enn et samtidig materiale kan ha gitt uttrykk for (Danielsen 2002). Men også de personlige

fortellingene preges av hva som skal og kan fortelles. Ingar Kaldal diskuterer dette på en innsiktsfull måte i forhold til beskrivelsen av livet i skogsbygder. Når kvinner forteller at de ikke var i skogen som barn, handler det ikke om hvor de faktisk var, men om en symbolsk grense mellom menns og kvinners verden (Kaldal 2000, Krogstad 2003).

Vi vet at det som først og fremst har endret seg, er hvordan menn som gjør husarbeid blir vurdert. Det er dermed all grunn til å tro at det som en gang ble skjult, nå tvert imot blir holdt frem som eksempel på den store, gode fortellingen om utvikling. En av de mange stolte mødrene kan dermed med god grunn skrive om sin sønn:

Nå er han en praktfull ektemann som deler alle huslige sysler. De (alle unge menn hun kjenner) har i all fall ikke gått i sine fedres fotspor. Antagelig er det tiden som har forandret seg... og tenkt, jeg synes det er godt å se (NEG19747a).

Det som er godt å se, kan være lett å se på samme måte som de små fortellingene som passer inn i den store fortellingen, er lett å fortelle.

NEG-materialet viser sin styrke ved at mange av informantene forteller om forhold som ikke passer inn, verken til de spørsmål som er stilt eller til de forestillingene vi måtte ha om det fenomenet vi stiller spørsmål om. Likevel er det grunn til å tenke gjennom hva et materiale innsamlet med en annen forståelse av husarbeid kunne ha gitt av informasjon. Den store fortellingen om endringen finnes slett ikke bare i forskningsmiljøer. De store fortellingene preger også informantene og deres tekster, uavhengig av våre gode eller dårlige spørsmål. Vi kan derfor ikke stole på at våre hvite flekker blir fylt ut av materialet.

Det som flyter oppover

Ved utformingen av listene *Menn og husarbeid* og *Klesvask og skittentøy* bidro til en ureflektert forståelse av kategorien *husarbeid* og til at materialet ble grunnere enn det kunne ha vært. Vi fikk vite alt for lite om mennenes erfaringer med klær, mat og renhold på ulike mannsarenaer, og om hvordan disse kunnskapene kunne eller ikke kunne overføres til en hjemlig arena. Vi fikk heller ikke vite om menn har en annen avgrensing og forståelse av hva som bør ligge i uttrykket *husarbeid*. Når jeg glemte klesvask andre steder enn i hjemmet i min liste om dette emnet, var det fordi jeg ikke så ut over de usynlige båndene mellom inne, hjemme og kvinne. Har man en forståelse av *husarbeid* som noe kvinner gjør i hjemmet, er det også det man først og fremst vil finne. Begrepene bidrar til å holde fast det som er borte, og i vår sammenheng til å få oss til å se en fortid slik vi tror den var.

NEG-informantenes tolkninger av sine fedre som spesielle, har samme rot som min overraskelse over de kleskjøpende fedrene; tanken om et lineært historisk forløp. Selv om menn og kvinner på mange områder i samfunnet er mer likestilte, og likere i dag enn ”før”, betyr ikke det at det ikke finnes områder der forskjellene også øker. Vi kan ikke slutte bakover fra dagens kjønnsarbeidsdeling til at det samme skillet var dypere og mindre mulig å krysse for noen tiår eller hundreår tilbake.

Gjennomgangen av NEGAs liste *Menn og husarbeid* viser at det er mulig å identifisere områder der menn gjorde mer før. Dette til tross for de mange hindringene, både hos oss som forskere, og i selve materialet, for å se dette. Til tross for disse hindringene kan materialet brukes til å snu påstanden om at historien handler om menns inntreden på kvinners arenaer. Før

1950-tallet hadde mange både kvinner og menn store kunnskaper om produksjon og vedlikehold av tekstiler gjennom en rekke ulike teknikker. Dette var kunnskap som både var knyttet til kvinners ansvar for hjemmet, og til en rekke mannsarbeidsplasser. Med fremveksten av billig og lett tilgjengelig konfeksjon og en generell velstandsvekst, ble produksjonen og vedlikehold av tekstiler ikke lenger vanlig. Samtidig bor færre menn i isolerte mannmiljøer. Denne endringen synes å få ulike konsekvenser for menn og kvinner.

For kvinner ble produksjon av tekstiler definert som hobby eller fritidsinteresse, samtidig økte arbeidet med forvaltningen av de mange nye tekstilene i familien. Stadig mer tid og omtanke blir lagt ned i spørsmål om hva som mangler, hva som kan brukes når, hvor og sammen med hva, og ikke minst det store tusenkronerspørsmålet, hvor er det og er det rent og i orden? Innkjøp av tekstiler ble en viktig del av dette arbeidet. Det er betegnende at penger til klær til felles barn udiskutabelt er en del av kvinnens personlige utgifter i par som ellers deler likt på fellesutgiftene (Nyman 2002). Kleskjøp, ikke bare til seg selv, men langt på vei til hele familien, har etter hvert blitt så kvinnedominert at det oppfattes som en del av hennes naturlige domene, og denne naturligheten gjør at vi nesten glemmer at menn har kontrollert både penger og transport gjennom store deler av vår historie. Man kan dermed si at det er kvinner som har trådt inn på menns arena; innkjøpet. I en tid da forbruksvarer og vareomsetning preger folks liv stadig mer, burde det være rom for å undersøke forbindelseslinjene mellom kvinner, varer og innkjøp. Kleskjøp synes å være et egnet sted å begynne siden det så åpenbart beveger seg i en retning som oppfattes som mot strømmen.

For menn har endringene ført til tap av kunnskap. Den mannen som tidligere ikke skulle, eller ville stelle i hjemmet, kan kanskje i dag oppleve at han ikke kan når han må. I alle fall hvis vi snakker om stell av tekstiler. I besvarelsen av de to spørrelistene finnes rikelig med historier der *mannen som skulle stelle hjemme* ikke er en komedie, men en tragedie.

I eventyret *Kjerringa mot strømmen* fant mannen kona ved å lete høyere opp i elven. Men ingen med forstanden i behold ville lete der. Kanskje kona ikke bare var sta, men faktisk hadde rett. Og kanskje hun ikke fløt oppover, men tvert om dit alt flyter. Det kan jo være at det var mannen som tok feil hele tiden, og at han ikke en gang visste hvilken vei elven rant.

I forskning er det viktig å ikke forutsette endring, eller hvilken vei den eventuelt går. Dette er ikke lett, for vi er jo ikke bare kulturforskere, men også en del av kulturen. De begrepene vi bruker har vi vennt oss til for lenge siden, og deres doble bunner og evne til å tilsløre blir borte i vanens selvfølgelighet. Vi burde derfor være glade når noe tilsynelatende ikke passer inn, og slett ikke holde det under vann til det drukner, men bruke det til å overkomme noen av ordenes ureflekterte betydninger. Det kan kanskje få oss til å få frem andre historier om det å være mann og kvinne og hvordan våre betingelser har endret seg. Det er åpenbart svært mye vi ikke vet om menn og husarbeid både i hjemmet og andre steder, for ikke å snakke om kvinner som forbrukere, og menn som produsenter og konsumenter av tekstiler.

Noter

1. Norsk etnologisk gransking (NEG) er et tradisjonsarkiv som ble grunnlagt i 1946 med formål å drive landsomfattende dokumentasjon av forhold knyttet til det gamle arbeidslivet. Fra 1970-

årene av har dokumentasjonen vært fokusert på samtidas kultur og hverdagsliv. Dokumentasjonen innhentes ved hjelp av spørrelister til et nett av faste medarbeidere. Medarbeiderne besvarer listene skriftlig, i denne artikkelen omtales de som informanter.

2. Før jeg går videre vil jeg presisere at ikke alle NEG's informantmedarbeidere skriver om fedre som deltok i innkjøp av klær i fortellinger fra mellomkrigstida, men det er mange nok til at jeg fant dette påfallende.

Litteratur

- Avdem, Anna Jorunn & Kari Melby (red.) 1985. *Oppe først og sist i seng: Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Oslo.: Universitetsforlaget.
- Banerjee, Mukulika & Daniel Miller 2003. *The Sari*. Oxford: Berg.
- Benson, J. 1994. *The rise of consumer society in Britain 1880–1980*. Longman: Harlow.
- Berg, Lisbet & Ragnhild Brusdal 2002. *Growing up consuming*. Paper presented at the Annual Nordic Sociological Conference in Reykjavik, Iceland. Lysaker: Statens Institutt for Forbruksforskning.
- Berggreen, Brit 1989. *Da kulturen kom til Norge*. Oslo: Aschehoug.
- Bjørkum, Ellen 1996. *Shopping som rekreasjon*. nr. 4. Lysaker: Statens Institutt for Forbruksforskning.
- Bolz, Norbert & Bernd Witte 1984. *Passagen: Walter Benjamins Urgeschichte des neunzehnten Jahrhunderts*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Brandth, Berit & Elin Kvande 2003. *Fleksible fedre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brenna, Brita 2004. *Handelsliv, konsum og dannelse på andre halvdel av 1800-tallet*. I: Myrvang, Christine, Sissel Myklebust & Brita Brenna (red.) *Temmet eller uhemmet*. Oslo: Pax Forlag.
- Danielsen, Hilde 2002. *Husmorhistorier*.

- Oslo: Spartacus.
- De Grazia, Victoria & Ellen Furlough (red.) 2005. *The Sex of things : gender and consumption in historical perspective*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Døving, Runar 2003. *Rype med lettøl: en antropologi fra Norge*. Oslo: Pax.
- Fjellheim, Bjørn 1988. Ingen kjære mor lenger. I: *Dugnad*. Oslo: Novus forlag.
- Fossum, Tore (red.) 1975. *Norsk Skogbruksmuseum Årbok nr. 7 1972–1975*. Elverum: Norsk Skogbruksmuseum.
- Geijer, Agnes 1980. *Ur tekstilkonstens historia*. Lund: LiberLäromedel.
- Grieg, Sigurd 1948. *Norsk tekstil bind 1*. Oslo: Johan Grundt Tanum.
- Halberg, Paul Tage 1993. *Den stolte sliter. Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 – en kamp for likeverd*. Oslo: Fellesforbundet.
- Johansson, Ella 1994. *Skogarnas fria söner*. Kristianstad: Nordiska museet.
- Kaldal, Ingar 2000. Skog, arbeid og dagligliv i kvinners og menns fortellinger fra Trysil og Nord-Värmland etter 1930. I: Kaldal, Ingar, Ella Johansson, Bo Fritzbøger & Hanna Snellman (red.) *Skogsliv. Kulturelle prosesser i nordiska skogsbygder*. Lund: Historiska Media.
- Kaufmann, Jean-Claude 1998. *Dirty Linen: couples and their laundry*. London: Middlesex University Press.
- Klepp, Ingun Grimstad 2000. *Hvordan lære å sy og strikke?* Norsk håndarbeidsundervisnings metode sett i forhold til dens mål og mening 1889–1998. Borås: Textile Reserch Centre, Swedish School of Textiles, University College of Borås.
- Klepp, Ingun Grimstad 2001. *Hvorfor går klær ut av bruk?* Oslo: Statens Institutt for Forbruksforskning.
- Klepp, Ingun Grimstad 2003. *Fra rent til nyvasket*. Skittent og rent tøy. nr. 2. Nydalen: Statens Institutt for Forbruksforskning.
- Krogstad, Gunleif 2003. *Skogkokkene. Koieforhold og kokkeliv i en trøndersk skogsbygd i 1940- og 1950-årene*. Meråker: MB Forlaget.
- Miller, Daniel 1998. *A theory of shopping*. Cambridge: Polity Press.
- Mostue, Anne 2003. Menn og husarbeid. Fra svarene på NEG's spørreliste nr. 197. Julehilsen 2003. Oslo: Norsk Etnologisk Gransking.
- Myrvang, Christine, Sissel Myklebust & Brita Brenna 2004. *Temmet eller uhemmet*. Oslo: Pax forlag.
- Nyman, Charlott 2002. *Mine, yours or oures? Sharing in Swedish cuples*. Doctoral thesis at det Department of Sociology Umeå Univeristet.
- Parker, Rozsika 1986. *The subversive stitch. Embroidery and the making of the feminine*. London: The Women's Press.
- Pettersen, Kristine 2004a. *Dress med Press – En studie av mannlig klesbruk i stortingsalen*. nr. 7. Nydalen: Statens Institutt for Forbruksforskning.
- Pettersen, Kristine 2004b. *Menn og husarbeid*. Perspektiver på studier av maskulinitet i forhold til husarbeid. nr. 9. Nydalen: Statens Institutt for Forbruksforskning.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist & Louise Lamphere 1974. *Woman, culture, and society*. Stanford: Stanford University Press.
- Sandvik, Birte Cathrine 1998. *Skikk og bruk, bruk og kast: Klesvaner i det moderne Norge*. Oslo: B.C. Sandvik.
- Slater, Don 1997. *Consumer culture and modernity*. Cambridge: Polity.
- SSB 2002. Tidsbruksundersøkelsen 2000/2001. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Thorsen, Liv Emma 1993. *Det fleksible kjønn: Mentalitetendringer i tre genera-*

- sjoner bondekviner 1920–1985*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Veblen, Thorstein 1976. *Den arbeidsfrie klassen: En økonomisk studie av institusjoners utvikling*. Oslo: Gyldendal. (Utgitt første gang i 1899 i New York, på engelsk.)
- Zukin, S. & P. DiMaggio (red.) 1990. *Structures of capital: the social organization of the economy*. New York: Cambridge University Press.